

P r i n o s i

KOMEDIJA GLI AMORI DEL CAPITANO NICCOLÒ IVULIĆ... U PRIJEPORU AUKTORSTVA I OSIROMAŠENOJ SLICI DUHOVNOSTI BAROKNE MAKARSKE

Pristup makarskoj komediji iz 18. st. s osvrtom na izdanje iz 2018.

Marinko Tomasović

Gradski muzej Makarska
marinko.tomasovic1@gmail.com

UDK: 82-22Buzdo(497.583Makarska)*17"
821.163.42-2'282
<https://doi.org/10.34075/cs.55.4.5>
Prethodno priopćenje
Rad zaprimljen 1/2020.

Sažetak

U radu se dokazuje kako je komedija „Gli amori del capitano Niccolò Ivulić ... (Ljubavi kapetana Nikole Ivulića)“ nepoznatog makarskog auktora iz 18. st., sačuvana u prijepisu iz 1873., a u izdanju „Buzdo“ makarskog Ogranka Matice hrvatske iz 2018. priređena prema beogradskoj kazališnoj adaptaciji Antona Kolendića. Nagomilanim vulgarnostima i psovkama tek je oslonjena na izvorni tekst. Sukladno nametnutoj ideologiji jugoslavenstva hrvatskoj duhovnosti i kulturi atribuirana je svećeniku Klementu Grubišiću (1725. - 1773.), što je prihvaćeno i u Matičinom izdanju. Podsjeća se kako hrvatska kulturna i znanstvena javnost nije prihvatila takvo auktorstvo, već se govori o nepoznatom piscu. Matičino izdanje nije naznačilo čiji se tekst komedije tiskao, niti pohranu prijepisa u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. U Predgovoru je razvidno nepozivanje na one radove koji su upozorili na dvojbenost Grubišićeva auktorstva komedije (D. Berić, S. Prosperov Novak, V. Deželjin). Manjkavosti su očite i u loše posloženom i faktografski neuwjerljivom Pogovoru, poglavito

u prikazu duhovnosti Makarske 18. st. Njime se razotkriva i anacionalni pristup neupitnim kategorijama, kao što su hrvatska književnost i kultura.

Ključne riječi: makarska komedija, prijepis djela, Klement Grubišić, Petar i Anton Kolendić, Makarska 18. st.

UVOD

U svibnju 2018. predstavljena je u Makarskoj knjiga Klement Grubišić, *Buzdo*, u izdanju lokalnog Ogranka Matice hrvatske.¹ Kulturnoj javnosti *Buzdo* nije nepoznato djelo. Komedija se višekratno prikazala, počev od premijere 19. prosinca 1976. u beogradskom kazalištu *Atelje 212* u režiji Zorana Ratkovića,² do izvedbe u Makarskoj 1984. u okviru ljetnih Podbiokovskih večeri, kada ju je izvela kazališna družina *Privremeno pozorište* iz Mostara, u režiji Slobodana Bobiše Praljka; ista je družina komediju izvela i u inozemstvu.³ U Makarskoj je prikazana i 1986., u okviru iste manifestacije, kada je uključila gotovo sve glumce s beogradske premijere.⁴ Komedija je izvedena i na Splitskom kulturnom ljetu 4. prosinca 1998. u režiji Paola Magellija.⁵

Razumljivo je stoga što je *Buzdo* memoriran i od strane makarske javnosti. Svejedno, lokalnoj javnosti je ostao nepoznat širi značaj komedije koja je auktorstvom pripisana, tobože neupitno, svećeniku Klementu Grubišiću (1725. - 1773.). Očito je tome razlog što lokalna pera nisu znala ustrajnije se osvrnuti na ovo djelo (čemu ni širi krug povjesničara književnosti i kulturologa, uz jedan izuzetak, nije usredotočenije pridonio još nakon 50-ih godina 20. st.), a tome je možda donekle pridonijela i nelagodnost pri susretu s tekstom prepunim naturalistički iskazanih opscenosti, seksualnih aluzija i blasfemičnih izričaja. Takve slabosti osobito su podcrtane izda-

¹ Klement Grubišić, *Buzdo* (prir. Ante Škrabić), Ogranak Matice hrvatske u Makarskoj, Makarska, 2018.

² Grubišić: *Buzdovan*, *Atelje 212*, br. 43: Sezona 1976./77., Beograd, 1976.

³ Navode se izvedbe u tadašnjoj Čehoslovačkoj, Poljskoj, Nizozemskoj i Italiji: B. Madunić, Uz izvedbu stare makarske komedije, *Makarska rivijera* 11 (1984.) 230, 13.

⁴ Ferdo Šarić, Klasik sa našega Primorja. Uz makarsku premijeru komedije "Buzdovan", *Makarska rivijera*, 13 (1986.) 253, 7. U osvrtu nema spomena tko je uopće bio K. Grubišić, a koji se servilno prihvatio za auktora drame. Nedokučivo je i njezino datiranje negdje u početak 19. st., iako je Grubišić umro 1773.

⁵ *Buzdo – Ljubavni čini kapetana Nikole Ivulića i Stipe Buzdeka/Makarski autor iz 18. stoljeća*, Hrvatsko narodno kazalište Split, Split, 1998., bez pagin.

njem komedije od strane makarskog Matičina Ogranka.⁶ U njemu je tekstualni predložak za scensku izvedbu ambiciozno našao mjesto između Predgovora i Pogovora.⁷

1. JEDNOSTRANA INTERPRETACIJA KOMEDIJE U PREGOVORU MATIČINOG IZDANJA

Po pitanju prijepora o makarskoj komediji iz 18. st., za koju se bezuvjetno isticalo kako je bila namijenjena čitanju u užem krugu "odabranih", a ne za scensko izvođenje,⁸ Predgovor je morao pridonijeti njihovom razbistrenju. Očekivao se i pokoji konačan sud, ako ne i odgovor na nova pitanja o djelu, kritičkim odmakom i dopunama iznesenog. To što se za pisanje Predgovora oslonac potražio u radu književnoga i kulturnog povjesničara Petra Kolendića, ponajmanji je problem.⁹ Unatoč tome što je Kolendićev rad prvi opsežniji osvrt na makarsko djelo, prehrabro ga je uzeti kao "najmjerodavniji izvor za istraživanje *Buzde*".¹⁰ Razmatranja nekog sačuvanog literalnog ili umjetničkog djela (rečena "istraživanja") ne bi trebala počivati isključivim osloncem na tek jednom radu o njemu, jer i u ovom slučaju je izvorni tekst ili prijepis komedije (uz druge nespomenute osvrte na nju) po sebi primarnim izvorom. Stoga je veliki nesporezum što se u Predgovoru, uopće u izdanju, nigdje ne spominje sam "izvor" komedije koja se tiskala. Nije razumljivo zbog čega izdavač,

⁶ Klement Grubišić, *Buzdo*, 13-70.

⁷ Marino Srzić, predgovor: *Buzdo* naš svagdašnji, *Buzdo*, 5-12; Ante Škrabić, Pogovor, *Buzdo*, 71-82.

⁸ Dok se ne pristupi novom uređivačkom pothvatu makarske komedije s pouzdanim prijevodom sačuvanog prijepisa, teško će se moći išta više kazati u pogledu njezinog korištenja, za scensku izvedbu ili za čitanje. U prilog potonje mogućnosti vrijedi podsjetiti na poglavlje XVI sadržajno sveobuhvatne knjige makarskog kanonika Ivana Josipa Pavlović Lučića (1755. - 1818.), nezaobilazne za shvaćanje širine poimanja pojma grijeha. U njoj je za potrebe makarske biskupije istaknuto i plesanje kola kao vid neprikladne, svakako javne zabave: Ivan Josip Pavlović Lučić, *Commentarii morales in omnes Episcopo Macarensi casus reservatos. Opus ad Confessarios Illyricos in sacris excipiendis Exomologesibus practice instruendos concinnatum*, Sebastianum Coleti, Venetiis, 1793., 132-140.

⁹ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija iz druge polovine XVIII veka, *Glas Srpske akademije nauka CCVII – Odeljenje literature i jezika*, 2, 1953., 1-27. Auktor predgovora makarskog izdanja u naslov Kolendićevog rada preslobodno umeće kraticu za "stoljeća", te u naslovu komedije ime *Niccolò* piše bez akcenta kao *Niccolo*: Marino Srzić, predgovor: *Buzdo* naš svagdašnji, *Buzdo*, 6. Ne navodi gdje je objavljen Kolendićev rad, netočno navodeći 1954. Kolendićev tekst prenesen je uz tiskani slobodan prijevod komedije: *Grubišić: Buzdovan*, bez. pagin.

¹⁰ Marino Srzić, predgovor, 6.

Ogranak Matice hrvatske u Makarskoj, ništa nije rekao kojim je putem i u kakvom izgledu došao u posjed djela koje je priredio tiskom, uopće, je li ono sačuvano u izvoru, prijepisu (kojem?), a osobito gdje je pohranjeno. Zainteresirani će ipak iz Kolendićeva rada doznati puni naslov komedije (*Gli amori del capitano Niccolò Ivulić "Spazzacampagna" ed i raggiri di Stefano Buzdek competitor, in cui si scopre il carattere originale di mistro Rossi, marangone stuprio. Commedia nuova, mai più rappresentata, fatta ad istanza della nobile gioventù di Macarsca per l' anno 1775.*), kao i za ranije poznati podatak o pohranjenosti rukopisa u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te o postojanju djela tek iz prijepisa Tomislava Padavića.¹¹ Prema tvrdnji kako komedija (zahvaljujući P. Kolendiću) "nije ostala samo u teoriji zabilježeno scensko književno djelo, već je dvadesetak godina kasnije od objave njegovog rada zaživjela i u kazalištu [...]" (istaknuto: MT),¹² proizlazi kako u biti i nije dokazano stvarno postojanje djela, a koje se tek Kolendićevom zaslugom (a valjda i stvoreno njegovom misaono-kreativnom interpretacijom?) sačuvalo od zaborava. Ovo i upućuje na postupak kako je za objavu dramskog djela iz 18. st., neovisno što je sačuvano u prijepisu, korišten tek predložak za kazališnu izvedbu iz "naših dana"? Na njega u Matičinom izdanju upućuje i slobodan prijevod naslova komedije.¹³ Nadalje, može li neupućeni čitatelj Predgovora uopće doznati kako P. Kolendićev osvrt na djelo (zadržimo se za sada tek na njemu), unatoč iscrpnoj topici likova i situacija, ne sadrži nijedan odlomak komedije, a osobito "prenaslonjenost" Predgovora na njegov tekst? Uza sve to, rečeno je kako "hrvatsku kazališnu praižvedbu" djela vezujemo za 1998. i Splitsko ljeto.¹⁴ Prikrivenost ove tvrdnje, uz neprikladan termin "praižvedba" za recentno doba, u tome je što nisu spomenute makarske izvedbe komedije, neovisno o provenijenciji kazališnih družbi.

Ako prethodne napomene već upućuju na nepoželjne slabosti u krupnom planu, njima valja pridati i netočnost glede pitanju vremena nastanka djela. Tvrdnja o nastanku komedije 1775. odgova-

¹¹ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 2. Rukopis prijepisa, pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (sign. R-3416), nije nastao 1853., kako piše Kolendić, već 1873.: Nataša Bašić, Grubišić, Klement (Grubissich; Clemente, Klemo, Kliment), *Hrvatski biografski leksikon*, 5 (ur. Trpimir Macan), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., 256-257.

¹² Marino Srzić, predgovor, 11.

¹³ Klement Grubišić, *Buzdo*, 13.

¹⁴ Marino Srzić, predgovor, 11.

rala bi godini istaknutoj na početku komedije.¹⁵ Pri dnu impresuma makarskog izdanja, u objašnjenju legende crteža na naslovnici, Pietra Corira iz 1767., pak stoji: “*Ovaj je crtež izabran radi godine izdanja 1767. kada je, približno, i Grubišić objavio Buzdo*”. Iako rečenica nes(p)retnim izrazom “približno” relativizira navod o kasnijoj godini nastanka komedije, netočnom upadicom o “Grubišićevom izdanju djela” ponudila je “spoznaju” o njegovoj objavi (dakle, tiskanju), i to, ni više ni manje, zaslugom samog Klementa Grubišića kao “sigurno utvrđenog” auktora.

Nadalje, sastavljač legende impresuma nije ni znao kako je 1767. godina nastanka Corirevog crteža ujedno, barem od strane Kolendića, utvrđena (i određena u samo proljeće!) kao i godina nastanka same komedije.¹⁶ Godinu 1775. Kolendić je uzeo za naknadni umetak (istaknutu na naslovnici rukopisa), vjerojatno kod prijepisa rukopisa.¹⁷ S obzirom da je auktor Predgovora koristio Kolendićev rad, iznenađuje da mu je promakla elaboracija godine nastanka komedije, iako je Kolendićevo datiranje u 1767. bilo bezuvjetno i u pogledu njezinog atribuiranja tada još živom Grubišiću.

Uz rečeno, sadržaj Predgovora nije popraćen bilješkama (fusnotama pod tekстом) ili kraticama u zagradama u tekstu (s napomenom o auktoru i djelu ili izvoru) kao naznakama odakle se (i ukoliko) što preuzelo za iznesene tvrdnje. U Predgovoru Matičinom izdanju tek se naglašava Kolendićevu „mjerodavnost“, ali se uskraćuje izravno upozorenje i o preuzimanju navoda iz njegovog rada. Poneki je slobodno “dotjeran”, a to je najhrabrije učinjeno u pogledu auktorstva komedije. Njega, tvrdi se, P. Kolendić “*s potpunom sigurnošću pripisuje makarskom svećeniku, opatu Klementu Grubišiću*”.¹⁸ Kolendić, pak, u pogledu Grubišićeva auktorstva u dva navrata ipak veli kako je ono “*vrlo verovatno*”,¹⁹ što i nije istoznačnica za “potpuno sigurnu” atribuciju. Stoga je i upadljiva nevjesta prethodna formulacija: “*Kako rukopis nije potpisan, pravi je izazov otkriti anonimnog pisca*”,²⁰ jer ovaj se ne razmatra i dokučuje u kakvoj provedenoj analizi djela, već sa sigurnošću, i to odmah, “otkriva” tek pomoću Kolendićeve pretpostavke, točnije, sugestije postavljene prije 65 godina! Iznenađuje pak temeljni oslonac takvoj atributivnoj zamisli, jer je iskazana isključivo u tvrdnji što je K. Grubišić bio “jedan

¹⁵ Isto, 7.

¹⁶ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 15.

¹⁷ Isto, 14.

¹⁸ Marino Srzić, predgovor, 6.

¹⁹ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 26.

²⁰ Marino Srzić, predgovor, 6.

od najučuenijih Makarana tog vremena".²¹ Takav zaključak je objeručke prihvaćen,²² a i nema sumnje kako bi se spomenuo još koji "konkurent" za auktorstvo da se P. Kolendić kojim slučajem potrudio ponuditi još neko "učeno" ime. Jedan prijedlog tome osobito je zanimljiv. Na njega se P. Kolendić i nije mogao referirati, o čemu će dalje biti govora.

2. UVJERLJIVJI BERIĆEV PRIJEDLOG AUKTORSTVA KOMEDIJE

U pristupu komediji u Predgovoru Matičinog izdanja nije se uključio, a ni spomenuo, nešto manje opsežan tekst povjesničara kulture Dušana Berića napisan netom po objavi Kolendićeva rada.²³ Zanimarivanje ili, što je izglednije, nepoznavanje Berićeve osvrtu iz referentnog časopisa propust je koji osobito upućuje na nepoznavanje njegove informativne bibliografije makarsko-primorskog književnog stvaralaštva. Ta je iznesena u tekstu koji, i naslovom, s Makaranima i njihovim gradom itekako ima veze i u kojemu Berić naznačava kako je objavio rad o makarskoj komediji.²⁴

Pišući o komediji, Berić argumentirano i logično iznosi sumnju u Grubišićevo auktorstvo. Tekstom je usmjeren upravo konkretnim sagledavanjem auktorstva komedije, što Kolendić iznosi usputnije i brzopleto, reklo bi se "reda radi", i ne bez tendencioznog usmjeravanja svećeniku Klementu Grubišiću. Prema Beriću komediju nije napisao Grubišić, već drugi Makaranin, Marko Pavlović Lučić, pukovnik mletačke vojske i odličan poznavatelj onodobnih prilika u gradu.²⁵

O tom Pavlović-Lučiću nešto doznajemo iz samog Kolendićevog osvrtu na komediju, kao osobi tuženoj od strane Makarana i za koju "suosjeća" glavni lik N. Ivulić.²⁶ Ukoliko se auktorstvo ne pot-

²¹ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 26.

²² Marino Srzić, predgovor, 6.

²³ Dušan Berić, Jedna stara makarska komedija iz XVIII. stoljeća, *Republika*, 9 (1953), 10, 875-877.

²⁴ Dušan Berić, Gundulićev Osman u prijepisu Makaranina Fabijana Blaškovića, *Anali Historijskog instituta JAZU U Dubrovniku*, (1962), 8-9, 328, bilj. 19. Bibliografiju apostrofira: Marinko Tomasović, Interes za Makarsko primorje u humanističkim znanostima od polovine 20. stoljeća na temelju objavljenog u literaturi, *Makarsko primorje danas. Makarsko primorje od kraja Drugog svjetskog rata do 2011.*, Zbornik radova znanstvenog skupa (ur. Marko Mustapić i Ivan Hrštić), 2012., 364.

²⁵ Dušan Berić, Jedna stara makarska komedija, 876-877.

²⁶ P. Kolendić, Jedna makarska komedija, 18. M. Pavlović-Lučić spomenut je i u davnom popisu poznatih Primoraca, ali tek navodom čina i 1793. kao godinom

krepljuje literarnim razlozima, već „ikonografski“, sadržajem prepunim likova u dobro znanom, domaćinskom ambijentu, tada Berićeve argumenti u prilog auktorstvu pukovnika M. Pavlović-Lučića imaju, u najmanju ruku, podjednaku snagu kao i Kolendićevo usmjeravanje K. Grubišiću. Štoviše, istaknuto je kako je Pavlović-Lučić funkciju pukovnika u Makarskoj zadržao punih 26 godina (1746. - 1771.), te je morao biti izvrsno upućen u prilike i svakodnevicu grada.²⁷ Beriće je svoje uvjerenje podcrtao i jednim zanimljivim, posve logičnim zapažanjem. Primjećuje kako se auktor komedije osobito razotkriva u izrugujućem stavu kapetana N. Ivulića o makarskim piscima i njihovim djelima.²⁸ Pri tome je uvjerljivo ustvrdio kako Ivulić pomišlja i na svećenika K. Grubišića, koji je također studirao vani i tiskao tek jednu knjigu. Stoga i izvlači zaključak kako Grubišić, da se i pozabavio pisanjem komedije, ne bi ismijavao sam sebe kroz izjave neskriveno ridikuloznih likova. To vrijedi u pogledu K. Grubišića kao svećenika, nadbiskupskog auditora i rektora Sjemeništa u Splitu (1761. - 1764.), kojemu je nemoguće pridavati skorašnje auktorstvo djela prožetog blasfemičnim akcentima, ali i osobe o kojoj je, vidjet će se, dopušteno govoriti i kroz prizmu nagnuća k plemićkoj tituli.²⁹

Stoga nepoznavanjem teksta D. Beriće, kao i razložnih primjedbi iz još dvaju, kasnijih osvrtâ na makarsku dramu, na koje će se ovdje upozoriti, makarski Ogranak Matice hrvatske nije ni mogao dati za naslutiti kako je zamisao o K. Grubišiću kao piscu komedije iznikla na polju koje je isključivo uzorao P. Kolendić.

Pitanje je zbog čega je P. Kolendić, inače vrlo iscrpan u sagledavanju niza situacija iz komedije, zanemario tu više nego jasnu činjenicu na koju je upozorio D. Beriće, a kojom se auktorstvo komedije teško može usmjeriti K. Grubišiću. Valja isključiti mogućnost da se radilo o slučajnom previdu, već kao razlog, možda ponajprije, valja pomišljati na spomenutu Kolendićeovu tendencioznost. Denunciranje motiva koji su uopće i potakli da se auktorstvo takve drame pripíše svećeniku treba tražiti u obzoru kulturološke, ali i svjetonazorske osobnosti P. Kolendića, što je izvan okvira ovog prikaza.³⁰ Međutim,

smrti u Veneciji: Antonio Lulich, *Compendio storico e cronologico di Macarsca e del suo litorale, ossia Primorje*, Split, 1860., 101.

²⁷ Dušan Beriće, *Jedna stara makarska komedija*, 876.

²⁸ Isto.

²⁹ Kolendić je pak isključivo ciljao na Ivulićevo, odnosno Grubišićevo izrugivanje kompilatorstva *Logike* fra A. Kačića Miošića: Petar Kolendić, *Jedna makarska komedija*, 18-19.

³⁰ Je li izvorište tome dijelom još u mladenačkim aktivnostima srpskog akademika P. Kolendića (1882.-1969.), njegovom srbokatoličkom kružoku u Dubrovniku i sporenju s pravašem Antunom Liepopilijem (1848.-1940.), svećenikom

Kolendićeva neobjektivnost zapaža se i na primjeru usputnih upozorenja o Franji Fancevu, povjesničaru književnosti i sveučilišnom profesoru, koji je prvi i upozorio na makarsku komediju.

3. RANO ZANIMANJE PROF. FRANE FANCEVA ZA MAKARSKU KOMEDIJU

O ranom zanimanju Frane Fanceva za makarsku komediju govori i sam P. Kolendić,³¹ a isto ponavlja i D. Berić.³² Tvrdnjom kako je Fancev “*znao za prepis*” komedije, Kolendić nipošto nije kanio reći kako je tek znao ili načuo o postojanju djela. Upravo je takav zaključak i iznesen u Matičinu izdanju, dočim se, dijelom netočno, ustvrdilo kako je Fancev imao “*probleme oko pronalazaženja teksta i prikupljanja materijala*”, iako potonje već odgovara istini.³³ O njegovu boravku u Makarskoj 1934. govori sam Kolendić, pišući kako je Fancev bio tek usmjeren sakupljanju podataka o “*prilikama u kojim je ona nastala*”,³⁴ ne navodeći kako je tražio djelo (rukopis). I Kolendić je navrdene riječi umetnuo pod navodnike, ne kao slobodno interpretiranu usmenu informaciju samog Fanceva o razlogu boravka u Makarskoj, nego kao njegovu tvrdnju.³⁵

Dakako, Fancevu je komedija morala biti poznata, ne samo u pogledu njegovog znanstvenog afiniteta, već i u činjenici što je od 1908. zaposlen, a od 1919. do 1927. i rukovodi tadašnjom Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, u kojoj se prijepis djela i nalazi.³⁶

dubrovačkih korijena, a rođenjem i ranim školovanjem Makaraninom, možda bi pojasnilo istraživanje. O tom podijeljenom duhu nacionalne pripadnosti, unutar kojega su s obje strane bili uključeni i katolički svećenici, vidi: Stjepan Čosić, Poezija dubrovačkih Srba katolika, *Gordogan*, 12 (2014.) 29-30, 2014., 77-104; Isti, Antun Stražičić i dubrovački Srbi katolici, *Antun Stražičić, Dubrovački koluri – Uspori i pad srbokatolika* (ur. Stjepan Čosić), Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, Dubrovnik, 2018., 5-30.

³¹ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 1.

³² Dušan Berić, Jedna stara makarska komedija, 875.

³³ Marino Srzić, predgovor, 6.

³⁴ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 1.

³⁵ Franjo Fancev, Izvještaji. Naučna istraživanja starije hrvatske književnosti g. 1933 i 1934., *Ljetopis JAZU*, 1933/1934 (1935.) 47, 122.

³⁶ Josip Stipanov, Franjo Fancev – ravnatelj Sveučilišne knjižnice, *Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog. Zbornik radova sa znanstvenog skupa* (ur. Tihomil Maštrović), 1998., 203-224. Prema dopisu voditeljice Zbirke starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu dr. sc. Irene Galić Bešker, upućenom 4. prosinca 2018. auktoru ovog rada, primjerak rukopisa sigurno je nabavljen prije 1934., što potvrđuje njegova stara signatura SM.32.H.5. Vrlo vjerojatno je

To lako i objašnjava tvrdnju F. Fanceva o komediji za koju veli kako je “*već mnogo godina poznajem u prijepisu...*”.³⁷ Iz vremenske udaljenosti Kolendiću treba prigovoriti što je uskratio podatak kako Fancev duže vremena zna za komediju, a i (pobliže neistaknut) navod o njegovu zaposlenju u Sveučilišnoj knjižnici kao najočitiju okolnost izravnog upoznavanja s djelom. Stoga je upadljiva Kolendićeva “otkrivajuća” konstatacija: “*Sama komedija nalazi se, sad to nije više tajna, pod signaturom R 3416 u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu [...]*” (istaknuto: MT).³⁸

Valja naglasiti i Kolendićevu neupućenost u pogledu (“*nekog*”) Tomislava Padavića (1831. - 1898.), sudca i narodnog zastupnika, koji je 1873. i načinio prijepis komedije. O njemu veli da „*[...] i pored svih nastojanja, nikako nisam uspeo obaznati ni odakle je ni što je ustvari bio*”.³⁹ Ovim se nazire Kolendićev ignorantski stav prema osobi koja nije bila tek neki anonimus, a o kojoj se mogao relativno lako informirati, već kada je s toliko upornosti u pismohranama prepoznavao „male ljude“ iz komedije.

Opravdano je iznijeti, iako zakasnjeli, prigovor u pogledu izostanka bilješki i u iscrpnom Kolendićevu tekstu. Iste su bile nužne kod nizanja situacija iz komedije, objašnjivih izvorom u pismohranama. Ove je na početku rada taksativno nabrojio, ali i stavio, gotovo podučavajući, Fancevu na dušu što ih nije znao iskoristiti.⁴⁰ Neupućivanjem bilješkama na pismohranu za podatke koje je rasprostirao, Kolendić je učinio manje korisnom svoju studiju. U tom pogledu ponajveći je propust u okolnosti što je Općinski makar-

nabavljen ubrzo nakon otvorenja nove knjižnice Zagrebačkog sveučilišta 1875. Iz dopisa se još doznaje kako rukopis nije zabilježen u dostupnim inventarnim knjigama, dok način njegovog prispjeća u knjižnicu Zagrebačkog sveučilišta, sigurno zabilježen, treba istražiti. Voditeljici Galić Bešker zahvaljujem i za podatak kako u konkordancijama nije pronašla da rukopis makarske komedije potječe iz knjižnice Ljudevita Gaja.

³⁷ Franjo Fancev, *Izvještaji*, 47, 122.

³⁸ Petar Kolendić, *Jedna makarska komedija*, 2. Prešućivanje F. Fanceva možda je u domeni osobnih odnosa dvaju uvažениh povjesničara književnosti, kojih je rasvjetljivanje svakako izvan okvira ovog rada. Tek treba podsjetiti na njihovo književnopovijesno mimoilaženje u slučaju djela Dživa Frana Gundulića: Frano Fancev, Čije su tri pjesme „U smrt Marije Kalandrice“, *Hrvatska revija* 11 (1938.) 12, 626-634. Svejedno, zasluga P. Kolendića u bavljenju makarskom komedijom je prenaplašena, što je razvidno iz panegirika kako je “*pedesetih godina ovog veka* (20. st., MT) *pronalazi i [...]postaje njen duhovni otac*”: Zoran Ratković, O Buzdovanu, dečaštvu i mirisima, *Buzdovan*, bez. pagin.

³⁹ Petar Kolendić, *Jedna makarska komedija*, 2.

⁴⁰ Isto, 1.

ski arhiv stradao u Drugom svjetskom ratu, a najizglednije je kako je boravkom u Makarskoj upravo iz njega crpio zadjevice likova u komediji.⁴¹

4. SPORADIČNA PRIHVAĆENOST GRUBIŠIĆEVA AUKTORSTVA MAKARSKE KOMEDIJE

Pitanjem uvjerljivosti Kolendićeve "atribucije" makarske komedije svećeniku Klementu Grubišiću nisu se ustrajnije pozabavili kasniji, sporadični i usputni osvrti na ovo djelo. U književnopovijesnoj i kulturološkoj literaturi komedija se navodi u kontekstu pregleda drame 18. st. u Dalmaciji, podrazumijevajući samo po sebi Kolendićev autoritet kojim se Grubišić i uzeo za pisca.⁴² Drugdje se, ne navodeći auktora, tek naznačilo kako se djelo odmah po nastajanju čitalo.⁴³ Ipak, u osvrtu Slobodana Prosperova Novaka na makarsku komediju, objavljenom u nevelikoj kazališnoj brošuri za potrebe splitske izvedbe 1998., iznesene su i zaključne, po sebi razložne misli: "Teško da će ikada biti otkriveno ime pisca makarske komedije koja u naše vrijeme po prvi put dolazi na scenu. Postojali su, doduše, pokušaji da se ona post mortem pripiše don Klementu Grubišiću, koji bi je trebao napisati valjda samo zato što je u sedamdesetim godinama osamnaestoga stoljeća bio najučćenijim Makaraninom. Ta je činjenica premalo, a da bi se na leđa jednog pobožnog dušobrižnika natovarila sva množina psovki i prostota što su pohranjene u komediji *Gli amori del capitano Nicolo Ivulich*".⁴⁴

Ostaje stoga dojam o vrlo površnom i bezuvjetnom nastojanju Matičinog ogranka da se izbjegne bilo kakva sumnja u Klementa Grubišića kao pisca komedije. Ukoliko auktoru Predgovora Matiči-

⁴¹ Podatak o (niti) 800 stanovnika Makarske u drugoj polovini 18. st. (P. Kolendić, *Jedna makarska komedija*, str. 26) vjerojatno je preuzet iz pismohrane Državnog arhiva u Zadru, gdje se stanje odnosi za 1770.: Miroslav Ujdurović, *Stanovništvo Makarskog primorja od 15.-19. stoljeća*, Marjan tisak, Split, 2002., 106-107.

⁴² Zlata Bojović, Kraći osvrt na svetovnu dramu XVIII veka u Dalmaciji, *Dani hvarskog kazališta* 5 (1978.) 402.

⁴³ Nevenka Bezić-Božanić, Kulturno-povijesna sredina Makarske u XVIII stoljeću, *Dani hvarskog kazališta* 5 (1978.), 354.

⁴⁴ Slobodan Prosperov Novak, Sad ste svi izravnati, *Buzdo – Ljubavni čini kapetana Nikole Ivulića i Stipe Buzdeka/Makarski autor iz 18. stoljeća*, Hrvatsko narodno kazalište Split, Split, 1998., bez pagin.

U iscrpnoj leksikografskoj natuknici, pak, gdje se govori i o nekim drugim Grubišićevim djelima, na njegovo auktorstvo komedije *Gli amori* [...] tek se podsjeca objektivnim upućivanjem na P. Kolendića: Nataša Bašić, Grubišić, Klement, 256-257.

na izdanja nije bio poznat (između ostalih) rad D. Berić nešto upućuje kako je znao iskoristiti leksikografsku natuknicu, već kada je zanemario njenu naznaku o upitnom auktorstvu. Pomišljamo na konstataciju o komediji “*pisanoj na mješavini mletačke makaronštine i makarskog onodobnog govora*”,⁴⁵ a koja se začudno približila formulaciji “*pisane mješavinom mletačke makaronštine i makarskog govora*”.⁴⁶ Svejedno, iako Kolendić koristi termine “naš jezik” i “mletačko narečje”,⁴⁷ recentnija je definicija prikladnija i bez “naševanja” jezika.

5. ZANEMARENI NOVIJI PRISTUPI MAKARSKOJ KOMEDIJI

Iscrpni osvrt Vesne Deželjin na makarsku komediju, iako pisan s jezičnog aspekta i književnopovijesnih dodira dviju strana Jadrana, podvukao je sumnju Slobodana P. Novaka u Grubišićevo auktorstvo,⁴⁸ ali i jasno definirao kulturološki značaj djela. I u pogledu književnostilske definicije oboje autora ističu u makarskoj komediji prepoznatljivost strujanja dramskih djela iz 1750. Venecijanca Carla Goldonija (npr. *Sad ste svi izravnati*).⁴⁹ Istaknula se pak višejezičnost teksta u makarskoj komediji kao odraz goldonijevske tradicije, napokon i spona istočnojadranske ili hrvatske i venecijanske književnosti, a koju Kolendić nije naglasio.⁵⁰ Stoga ova prepoznatljivost i nije navedena u izdanju makarskoga Matičinog ogranka, gdje se djelu udvorički pristupa kao tek “*predgoldonijevskoj komediji mediteranskog kolorita*”.⁵¹ Takvu zastarjelu i netočnu definiciju kada je riječ o vremensko-stilskoj klasifikaciji ili razdiobi djela, postavljenoj od strane P. Kolendića,⁵² pisac Predgovora Matičina izdanja suobličio je trivijalnom metaforikom. Ova bi uopćenošću i geografskom širinom pristajala turističkom vodiču, ali ne i potrebi preciznijeg kulturološkog naznačivanja pojma Mediterana, upravo putem užeg povezivanja venecijanske i hrvatske književnosti.

⁴⁵ Marino Srzić, predgovor, 6.

⁴⁶ Nataša Bašić, Grubišić, Klement, 256.

⁴⁷ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 26.

⁴⁸ Vesna Deželjin, Hrvatsko-talijanska prožimanja u makarskoj komediji iz 18. stoljeća, *Hrvatsko – talijanski književni odnosi* (ur. Mate Zorić), VIII, Zagreb, 2002., 195.

⁴⁹ Isto, 196.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Marino Srzić, predgovor, 11.

⁵² Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 26.

6. NAMETNUTA RANIJA MEDIJSKA POTPOMOĆ “KONAČNOJ POTVRDI” GRUBIŠIĆEVA AUKTORSTVA KOMEDIJE

Zanimljiv je način kojim je “osnažena” zamisao P. Kolendića o Grubišićevu auktorstvu makarske komedije *Gli amori...*. Nesumnjivo je potpomognuta i promišljenom medijskom aktivnošću, “kroz velika vrata” naviještena upravo u tisku. U beogradskom dnevno-političkom listu *Borba*, nekoliko dana uoči njezinog premijernog izvođenja, izrijeком se veli kako je zamisao o auktorstvu (ili autorstvu) komedije opata K. Grubišića kao pretpostavka P. Kolendića “*dokazana je tek pre mesec dana zahvaljujući, između ostalog, i radu dr Antona Kolendića koji je, sem prevodenja dela sa starog venecijanskog dijalekta, priredio “Buzdovan” za scensko izvođenje*” (istaknuo: MT).⁵³ Pomoću čega se to “ostalog” dokazivalo auktorstvo – je li riječ o novinarskoj figuri, pomisli na raniji rad P. Kolendića ili nečemu trećem – ostalo je nepoznato. Ipak, Anton Kolendić pretpostavku svog oca o Grubišićevu auktorstvu komedije iznio je kao sigurnu tvrdnju. Učinio je to prekrajanjem na Prokrustovoj postelji odlomka njegova teksta iz kojeg su izbačene riječi “*vrlo verovatno*”.⁵⁴ Bezobzirnost postupka u tome je što su u istom beogradskom izdanju komedije tiskani radovi obojice Kolendića. Identično se postupilo, upozoreno je, i u Predgovoru Matičina izdanja, neovisno je li se “ohrabrenje” našlo u “rješenju” A. Kolendića.

I u pogledu smještaja teksta komedije u beogradskom izdanju umetnutog između uvodne napomene A. Kolendića, prenijetog teksta P. Kolendića o drami, razmišljanja redatelja Z. Ratkovića, te preuzetih odlomaka iz makarske kronike 18. st. priređenih od strane fra G. Bujasa, ostvarena je sličnost u pothvatu makarskog Ogranka Matice. Moguće da je takav sadržaj u izdanju iz 1976. bio uzorom i za Matičino rješenje.

Iznesene primjedbe usmjerene makarskom izdanju pojašnjavaju serviranje jednosmjernih “činjenica” bavljenja komedijom i auktorstva svećenika Klementa Grubišića kao nečeg nepobitnog. Stoga tek upućeniji u stariju komediografiju mogu “pohvatati konce” književnopovijesnog zanimanja za makarsko djelo.

⁵³ R. D., „Buzdovan“ u Ateljeu 212, *Borba*, 17. XII., Beograd, 1976.

⁵⁴ Anton Kolendić, Uvodna napomena, *Buzdovan*, bez. pagin.

7. ČIJI JE KAZALIŠNI PREDLOŽAK TEKSTA KOMEDIJE KORIŠTEN ZA MATIČINO IZDANJE?

Svojevrsna ironija naslućuje se u samom upitu ovog podnaslova, jer je riječ o recentnom uratku iz 2018., kojemu tek posrednim putem valja iznaći odgonetku tekstualnog oslonca za priređeno izdanje. O njemu, što je rečeno, izdavač, Ogranak Matice hrvatske u Makarskoj, ništa nije kazao. Uvidom u tekstove komedije za potrebe kazališnih izvedbi, tiskane u Beogradu u "prijevodu" Antona Kolendića i onog nepubliciranog, Hrvatskog narodnog kazališta u Splitu, smije se zaključiti kako su za makarsko izdanje poslužila oba predložka.⁵⁵ Ipak, na splitskom rukopisnom predlošku komedije stoji istaknuto: *Nepoznati hrvatski autor iz XVIII stoljeća*, dok na naslovnici tiskane brošure, ponovimo, stoji: *Makarski autor iz 18. st.* Za potrebe makarskog izdanja primarno je poslužio raniji, beogradski tekstualni predložak komedije. Ovdje upućujemo na neke od primjera preuzimanja ili korištenja. Osim brojnih jezičnih podudarnosti njih osobito dokazuju i psovke koje se odnose na Sveta tri kralja i sv. Petra u I. činu.⁵⁶ Ove se nalaze tek kod ranijeg, beogradskog izdanja, ne i kod splitskog predložka. Valja se upitati je li kod makarskog izdavača "proradila autocenzura", jer je iz beogradskog izdanja izostavljena blasfemija upućena i Kristu! Isto mjesto, pak, upućuje i na još jednu potvrdu korištenja beogradskog izdanja, iako je primjera za to uistinu mnogo. Gotovo nasumce odaberemo jedan: "*To se bome danas radi onako, iz čista mira... To je gore nego što rade pravi, plaćeni špijuni i adenti. Jer on ti imaju posa – prijavivat i tužit. Zato su plaćeni! A mi?*" (istaknuo MT).⁵⁷ Usporedbom odlomka jasno je korištenje beogradskog izdanja kod kojega stoji: "*To se bogme danas radi onako, iz čista mira... To je gore nego što rade pravi, plaćeni špijuni i adenti. Jer on ti imaju posa – da prijavuju i tuže. Zato su plaćeni! A mi?*" (istaknuo MT). Kod splitskog čitamo: "*To se bogme danas radi iz čista mira... To je gore nego što čine prave, plaćene špije i adenti. Zašto oni imaju ti posa – da prijavljuju i tuže. Za to dobiju šolde! A mi?*" (istaknuo MT). Iako izrazi šoldi i špije odgovaraju duhu makarskog (dalmatinskog) govora, svejedno se slijedi beogradski tekst s naivnim uvjerenjem kako izbjegavanje "đakanja" nužno znači pobjedu nad srpskom jezičnom sintaksom.

⁵⁵ Na fotokopiji predložka komedije za splitsku izvedbu zahvaljujem piscu i dramaturgu Jasenu Boki.

⁵⁶ Klement Grubišić, *Buzdo*, 18.

⁵⁷ Isto.

O jeziku kojim se “obogatilo” makarsko izdanje teško je izreći pohvale, o čemu će biti govora.

Vratimo se pak na još neke primjere koji upućuju na korištenje beogradskog izdanja drame. Makarsko izdanje vjerno slijedi njegov tekst, npr. scena 1 čina i kod splitskog je upotrijebljena kao Prolog. I dalje, u istom činu radnja u sceni 4 u splitskom odgovara sceni 2, uz brojne nepodudarnosti rečenica ili izostajanje cijelih dijelova pri usporedbi teksta makarskog izdanja sa splitskim tekstom. Uočljiva je razlika i u sceni 5 I. čina makarskog izdanja, čija je radnja kod splitskog teksta smještena u sceni 2 II. čina. Pjesmica, pak, o “Mari i soldatu”, umetnuta između Scena 1 i 2 u I. činu drame,⁵⁸ nalazi se kod beogradskog izdanja, dok je u splitskom tekstu druga lako pamtljiva “pučka rima”. Spomen zaostroškog fratra nalazimo tek kod beogradskog izdanja.⁵⁹ I izjava “*Svakaje ta perla velika ko oblak maeštrala*” podudarna je ranijem izdanju, jer u splitskom tekstu stoji: “...*ka viško karatilo*”.⁶⁰ Na istome mjestu simptomatična je upotreba izraza “*par minduša*” za naušnice, što je kod splitskog teksta izbjegnuto s “*par rečina*” u duhu izričaja talijanske riječi (*orecchino*), a korištenjem je bliža dalmatinskom ili hrvatskom jezičnom prostoru od turcizma “*minduša*” (*menguš*). Ni izraz “*privilegovani*” u makarskom izdanju ne treba komentirati,⁶¹ jer se “zaboravio” lektorirati. Dakako, kod splitskog teksta stoji “*privilegirani*”.

U posljednjoj sceni čina I. navodi se 1769. godina,⁶² podudarno beogradskom izdanju, dok u splitskom predlošku stoji 1799. I pjesma u sceni 9 čina II. gotovo je podudarna beogradskom tekstu, dok je u splitskom bitno različita u izrazima, uz to i osjetno kraća.

Naposljetku, splitski tekst ranije završava, čime izostaje nekoliko “psovačkih” stranica. Ove čitamo u makarskom izdanju,⁶³ čime su podudarne beogradskom, iako je ponovo izbačena psovka upućena Kristu kao i blasfemična metafora usmjerena svetištu Gospe Lurdske, koje nalazimo pri samom kraju drame, u sceni 2 čina II.

⁵⁸ Isto, 19.

⁵⁹ Isto, 26.

⁶⁰ Isto, 27.

⁶¹ Isto, 29.

⁶² Isto, 44.

⁶³ Isto, 68-70.

8. MATIČINO TISKANO IZDANJE MAKARSKE KOMEDIJE DJELO JE ANTONA KOLENDIĆA

Beogradsko izdanje makarske komedije preslobodna je interpretacija Padavićeva prijepisa komedije iz 1873. Ponajbolje je razjašnjena riječima njezinog "prevoditelja" Antona Kolendića: "*Nije bilo lako prevesti je na današnji – prihvatljiv jezik. Osim toga bilo je potrebno izvršiti brojna skraćivanja, sažimanja i scenske prerade kao i dopisivati – sastavljati – pojedine scene. Jednom rečju preraditi je za današnju pozornicu. Pesme koje peva Buzdek su slobodni prepevi u kojima je – uglavnom – zadržan duh, rečnik i intonacija originala*" (istaknuto: MT).⁶⁴

Dakle, nije upitno kako je makarski Ogranak Matice hrvatske objeručke prihvatio, *mutatis mutandis*, beogradski predložak kazališne izvedbe komedije načinjen upravo od strane A. Kolendića (1914. - 1999.). Za ovog književnog povjesničara, publicista i vrlo aktivnog diplomata u službi komunističke Jugoslavije, vezuju se indicije kako je bio i potpukovnik *Uprave državne bezbjednosti*.⁶⁵ Kao aktor teksta na temelju starijeg predloška i „zaslužan“ je za brojne psovke, koje se uklapaju u ono što je i sam istaknuo kao „dopisivanje“, toliko očito u blasfemiji usmjerenoj svetištu Gospe Lurdske u Vepricu kod Makarske. Svetište kao popularno hodočasničko odredište, utemeljeno 1909. zaslugom splitsko-makarskog biskupa Juraja Carića, u "reinterpretaciji" prijepisa drame iz 1873., načinjene od strane jugoslavenskog diplomata s obiteljskim pedigreeom srbokatoličke pripadnosti učinilo se idealnim za napade na njega u vidu obračuna s Crkvom i hrvatskim narodom, zajedno sa sinkroniziranim medijskim napadima od strane lokalnih komunističkih moćnika. To što su u *Buzdi* Matičina Ogranka izbačene poneke psovke usmjerene Bogu i Crkvi – valjda kao prečit dokaz "nečijeg" umetanja – ne umanjuje predznak podatnosti izdanja smjernicama velikosrpske ideologije iskazane u kulturološkoj djelatnosti obojice Kolendića, ponajprije svojatanjem starije hrvatske književnosti. Tvrdnja A. Kolendića kako je njegovim prijevodom zadržan "*duh, rečnik i intonacija originala*" poigravanje je s osnovnim pojmovima etike prevoditeljstva i književne povijesti iskazano i u atribuiranju takvog uratka svećeniku Klementu Grubišiću.

⁶⁴ Anton Kolendić, Uvodna napomena, *Buzdovan*, bez. pagin.

⁶⁵ Filip Hameršak, Kolendić, Anton, *Hrvatski biografski leksikon*, 7 (ur. Trpimir Macan), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009., 520-521.

Na žalost, vidjet će se kako su pojmovi književnog, sagledani izvan razvoja hrvatske kulture i jezični srbizmi korišteni i na preostalim stranicama Matičina izdanja *Buzde*, a koji i ne predstavljaju „preslik“ beogradskoga kazališnog predloška, izvorni „doprinos“ makarskog Ogranka.

9. NAPOMENE O SPLITSKOM KAZALIŠNOM PREDLOŠKU O ODNOSU NA PRIJEPIS DRAME IZ 1873.

Zahvaljujući radu V. Deželjin, upozoreni smo na razlike rukopisa drame iz 18. st., sačuvane u Padavićevu prijepisu 1873., i splitskog kazališnog predloška, kao i osobitostima teksta pisanog u tri jezična sustava: talijanskom, mletačkom i hrvatskom, ikavskom govoru štokavskog narječja.⁶⁶ Uvidom u izvorni tekst naglasila je dopunu i proširenost kazališnog predloška za izvedbu komedije, te dvama odabranim odlomcima komedije zaključila kako se ne radi o prijevodu, već prilagodbi s osjetnim zahvatima priređivača.⁶⁷ Stoga je i istaknula kako je time i došlo do osiromašenja auktorskog teksta, drame iz 18. st., odnosno njezinog prijepisa iz 1873. Ipak, i takva prilagodba nije posve odstupila od izvornog teksta, što se ne može reći za beogradsku adaptaciju. Upravo se u završnom dijelu komedije, u sceni 10, ponajbolje razotkriva slijepo korištenje beogradskog teksta za makarsko izdanje. Ovdje se iz Dominih rečenica na hrvatskom jeziku mijenja izraz *rečina* u *naušnice*, dok je psovačka kletva u vezi s đavoljim krilima identična, uz gotovo isti slijed i sadržaj teksta.⁶⁸ I na početku scene rečenice Kapetana o pojavi đavla, kojima se naglašava još veći zahvat priređivača splitskog teksta,⁶⁹ očituje se korištenje beogradskog teksta za Matičino izdanje. Dok u splitskom, uz preostale podudarnosti, za podrijetlo đavla stoji *Onlandija ili Denemark*, Matičin je odabir *Olandija ili Danija*, preuzet iz adaptacije A. Kolendića.⁷⁰

⁶⁶ Vesna Deželjin, Hrvatsko-talijanska prožimanja, 203.

⁶⁷ Isto, 207-209.

⁶⁸ Klement Grubišić, *Buzdo*, 67.

⁶⁹ Vesna Deželjin, Hrvatsko-talijanska prožimanja, 208-209.

⁷⁰ Klement Grubišić, *Buzdo*, 64.

10. NASUMIČNO NIZANJE U POGOVORU IZDANJA KOMEDIJE

Dok se Predgovorom „u dahu“ sažimao P. Kolendićev rad kao nit vodilja, Pogovorom se namjeravao ocrtati kulturni, ekonomski i socijalni sadržaj Makarske 18. st.⁷¹ Tekst je, i ovaj bez bilješki ili popisa literature, dobio nepotrebnu širinu pomoću pet (pod)poglavlja: 1. *Makarska u doba Klementa Grubišića*; 2. *Kronološki pregled važnijih događaja*; 3. *Društveno politička situacija u doba Klementa Grubišića*; 4. *Gospodarstvo u Makarskoj u 18. st.*; 5. *Duhovni život u Makarskoj u doba Klementa Grubišića*. Očito nije bilo čvrste odluke treba li se podjelom pozabaviti cijelim 18. st. ili njegovim “središnjim” dijelom. Potonji bi bio podudaran životnim vijekom “definitivno utvrđenog” auktora komedije, svećenika Klementa Grubišića, kojemu tek klapne korica naznačuju trajanje ovozemaljskog hoda (1725. - 1773.).

Sveukupni pogled, a i čitanje Pogovora govore kako je bilo dovoljno napisati tek prvo (pod)poglavlje.⁷² Ono je donekle i uspio ocrt Makarske 18. st. u krupnom planu, što se ne može reći za preostale cjeline.

10.1. Dvojbeni faktografija makarske katedrale kao glavnina sadržaja o važnijim događajima

Drugo (pod)poglavlje Pogovora postalo je, što naslovom ne upozorava, nabrajalicom graditeljskih pothvata većeg dijela 18. st.⁷³ Izuzetv prijenosa mučenikovih ostataka iz Rima 1725. i požara u kojemu je 1766. stradala, i bila obnovljena, palača biskupa, preostali “događaji” većinom se odnose na gradnju katedrale (10), filipinskog kompleksa (3), obnove biskupove palače (1) i gradnje-obnove zvonika franjevac (1). Osim neprikladnog naslova (pod)poglavlja za sadržaj kojim se tek dokazuje kako je jedino vrijedan pažnje graditeljski angažman, osobito podizanjem stolne crkve (i nespomenutih sv. Marka i sv. Jeronima kao naslovnika!), nizanje je “događaja” ispalo smiješno. Tako se o razdoblju 1722. - 1734. veli kako predstavlja nastavak radova na katedrali, do godine 1749. u kojoj inženjer Rosini govori o još nedovršenoj katedrali (!), da bi se odmah navelo kako je 1755. - 1756. završena, a 1766. i posvećena. Umjesto da se godine gradnje zaokruže jednom napomenom dane su načinom bilježenja skijaškog prolaznog vremena - u zahvatu dužem od pola stoljeća.

⁷¹ Ante Škrabić, Pogovor, 71-82.

⁷² Isto, 72.

⁷³ Isto, 73.

Na jednoj stranici nanizali se tako uspjesi biskupije, kojima prkose tek nevolje (pad apside stolnice, grom ruši trijumfalni luk i požar guta kuću gradskog pastira), dok se franjevci očituju krivnjom "uspavanosti". Tek se i njima 1718. ruši zvonik, bez napomene o dovršenju klaustura 1703., gradnji vanjskih kapelica Križnog puta te i danas dominantnog istočnog ulaznog krila samostana (1760. - 1763.). "Događaji" su odrezani vremenom nastanka komedije, a u nizanju gradnji nije se pomišljalo kako su i neke od makarskih baroknih palača do tada podignute: svakako Karalipeo-Mrkušić (1768.) na trgu, a možda još ranije i ona Alačevićeva u Kalalargi. Scenskim dekorom prikladnije su naglasku lica malene, baroknim stilom već odjevene Makarske, a duhu vremena nastanka komedije važnije od peripetija i slučajnosti "uslijed požara i groma".

Već kada se inzistiralo na pregledu gradnji, valja upozoriti na netočnosti i druge manjkavosti; ne stoga što su toliko presudne za razumijevanje makarskoga baroknog segmenta unutar dalmatinske povijesti umjetnosti, već kao dug čitatelju. Makarska stolna crkva sv. Marka (i sv. Jeronima) započela se graditi 1700., a ne 1699., kako potvrđuje i natpis iz katedrale.⁷⁴ Oslonac za 1699. kao početku gradnje moguće se našao u kasnijem, naknadnom upisu 1755. u Gojakovoj kronici.⁷⁵ Te 1700. mjeri se zemljište i određuju temelji, najvjerojatnije prema koju godinu ranijem projektu.⁷⁶ Katedrala je 1755. ne samo dovršena već i posvećena,⁷⁷ te je netočno uzimati 1766. za tako zakasnjelu posvetu.⁷⁸ Navodi se pak usputan protomajstor Notari, a ne spominje presudniji Giacomo de Varanneo, autor prvog projekta 1697., te mletački vojni inženjeri Giuseppe D' Andrea i Francesco Melchiori. Oni su zajedno s Bartolo Rivierom i modificirali izvornu zamisao izgleda katedrale.

Za godinu 1738., kada je grom polomio ključni kamen trijumfalnog luka, koji je potom ošteti i skele uz pročelje, ustvrdilo se da je grom porušio luk. Zastario je i podatak o gradnji zvonika katedrale 1756. - 1775., jer je započet 1760., a podignut prema projektu vojnog inženjera Angela Janšića nedugo nakon 1762., vjerojatno

⁷⁴ Petar Kaer, *Makarska i Primorje*, Rijeka, 1914., 20.

⁷⁵ *Makarski ljetopisi* (ur. Josip Ante Soldo), Književni krug Split, Split, 1993., 161-162.

⁷⁶ Darka Bilić, Katedrala u Makarskoj: dokumenti o povijesti izgradnje i povijesno-umjetnička valorizacija, *Sic ars deprenditur arte, Zbornik u čast Vladimira Markovića* (ur. Sanja Cvetnić – Milan Pelc – Daniel Premerl), Zagreb, 2009., 48.

⁷⁷ Isto, 52.

⁷⁸ Auktor Pogovora očito se povodi za spomenom protomajstora Notarija kod: Cvito Fisković, Spomenici grada Makarske, *Makarski zbornik* (ur. Jakša Ravlić), I, Makarska, 1970., 224, 228.

1766.⁷⁹ Njegov protomajstor nije bio Petar Bilinić, već Bračanin Pietro Licini, a pomoćnik mu i glavni drvodjelac Battista Rossi, kojega spominje i P. Kolendić.⁸⁰

Podatak o rušenju apside stolne crkve 8. listopada 1722. koristi se iz Gojakove kronike, odakle se preuzeo navod o pogibiji majstora Paduana.⁸¹

Zvonik filipinskog samostana na obali dovršen je u rujnu 1771., a ne 1772.⁸² Na njemu je radio Josip Visaggio, udomaćeni majstor iz Napulja, a ne Splitsanin P. Bilinić.

Kronološki pregled važnijih događaja u Makarskoj “od 1699.-1772.” morao je imati sažetiji izgled, konkretno, kod gradnje katedrale. Izostanak “krupnijih” događanja, barem kako se uzelo, nije bio razlog za iznijeto cijepanje kronologije njene gradnje. Nekim događajima iz posljednjeg (pod)poglavlja trebalo je naći mjesta u ovom. Pomišljamo na trčanje alke i veslačke regate ugrurane pod “Duhovni život...” unutar kojega se prerastezljivo zagrabilo i u široko polje književnog stvaralaštva koje ih je i opjevalo. Uistinu, moglo bi se reći kako je Makarska većinom datuma 18. st. bliža crnoj kronici, plaču u nerodici, gladi i strahu od kuge, zagušena hukanjem bure, okovana ledom i potopljena prolomima neba. Gojakova kronika i kasnije kronike po tome i najbliže očituju “događaje”. Neupućenost u literaturu (izravno usmjerenu Makarskoj) razlog je, pak, izostanka spomena o epidemiji 1720. Po broju umrlih bila je možda i podjednako kobna kao i ona 1815., koju sa sigurnošću nazivamo kugom.⁸³

⁷⁹ Darka Bilić, Izgradnja zvonika katedrale u Makarskoj, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42 (2011.), 313.

⁸⁰ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 12-13.

⁸¹ *Makarski ljetopisi*, 87. Prije se radi o prezimenu nego iskrivljenom pisanju podrijetla osobe iz Padove. Možda je riječ o Momulu Padoanu, koji se početkom stoljeća spominje, bez posebnog zanatskog usmjerenja, u krugu pomoćnika kipara Francesca Cabianke u Kotoru: Miloš Milošević, Francesco Cabianca i njegovi suradnici u Kotoru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (1960.) 11, 119, 122; Radoslav Tomić, *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., 84.

⁸² Cvito Fisković, Zvonik filipinske crkve u Makarskoj, *Zbornik za likovne umjetnosti* (1973.), 9, 279.

⁸³ U epidemiji 1720. bili su zaraženi svi stanovnici Makarske, a izvori govore i o smrti većine od 1600 oboljelih u gradu i Primorju: Marinko Tomasović, Makarska kuga 1815. kroz mentalnu i stvarnu topografiju: groblja, vjerski i memorijalni objekti, zavjeti, predaja i njena folkloristička razrada, motiv u umjetnosti i književnosti, *Kuga u Makarskoj i Primorju 1815.*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa (ur. Marinko Tomasović), 2017., 25-26, s osvrtom na ranije objelodanjene izvore o epidemiji.

10.2. Propuštena prigoda za spomen “slučaja plemstva” Grubišićevih uz netočnosti u vezi s makarskim bratovštinama

(Pod)poglavlje o društveno političkoj situaciji razvlači se u relacijama seljaštva, građanstva i plemstva.⁸⁴ Već kada Klement Grubišić nije dobio izdvojeno poglavlje, unatoč tomu što mu se protežiranjem navuklo auktorstvo *Buzde* i njegovim imenom častilo nazive triju (pod)poglavlja, ovdje je bio prigodom za poveznicu s naznačenom temom. Ovaj, čini se, ponešto i častoljubni muž osobito se zauzeo u traganju za dokazima drevnog obiteljskog plemstva, a falsificiranjem je i tvorcem predaje o slavnom Grubišića rodu.⁸⁵ U popis makarskog plemstva uvršteni su 1763. - 1764., ali tek od tada, čini se, prikupljaju dokumente kojim potvrđuju “staro plemstvo”.

Na kraju su uključene i kratke napomene o (nekim) makarskim bratovštinama.⁸⁶ Osim što su bezrazložno iznesene na ovome mjestu, većina ih i nije točna. Bratovština Dobre smrti (1723.) nije najstarija, već je to 1714. osnovana bratovština Presvetog Sakramenta.⁸⁷ Za ovu se, uz neprikladan naziv “Svetog”, netočno uzela 1725. kao godina osnutka. I 1725. određena kao osnutak bratovštine Gospe od Ružarija ili “Presvetog ružarja” (ne “Svetog ružarja”) nije točna, jer je i ona iz 1714., a članom joj je bio i biskup N. Bijanković.⁸⁸

⁸⁴ Ante Škrabić, Pogovor, 74-76.

⁸⁵ Miroslav Granić, Dalmatinske obitelji u “Libro aureo dei veri titolati” mletačkog magistrata nad feudima, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti* (1992.), 30(17), 182-183; isti, Makarske obitelji u mletačkom Libro aureo dei veri titolati, mletačkog magistrata nad feudima, *Makarsko primorje* (2000.), 5, 81-82. Grubišić je još 1748., dok je učio u dubrovačkom Isusovačkom kolegiju, precrtavao fojnički grbovnik, kasnije kod makarskog načelnika I. M. Ševeljevića (1833. - 1917.); Frano Radić, Tobažnji Šubićev grb u Šibeniku, *Starohrvatska prosvjeta* 4 (1898.), 3-4, 121. O tome vidi i: Marinko Tomasović, *Mijat Sabljar (1790.-1865.) i Makarsko primorje*, Gradski muzej Makarska, Makarska, 2013., 39, bilj. 187.

⁸⁶ Ante Škrabić, Pogovor, Ante Škrabić, Pogovor, 76.

⁸⁷ Mile Vidović, *Nikola Bijanković – Splitski kanonik i makarski biskup (1645.-1730.)*, Crkva u svijetu, Split 1981., 130. Nevenka Bezić-Božanić, Prilog poznavanja bratovština u Makarskoj 18. stoljeća, *Makarsko primorje* (1990.), 1, 103-114, ne spominje bratovštinu Presvetog Sakramenta, niti se referira na Vidovićevu knjigu. I ona netočno uzima 1725. kao godinu osnutka bratovštine Gospe od Ružarija (str. 109).

⁸⁸ Isto, 131.

10.3. Nepotrebna nabralica podataka

Četvrto (pod)poglavlje o gospodarstvu ispunjeno je monotonim mjernim, statističkim ili obračunsko-platnim podacima, poput, uistinu nepotrebnih, o primanjima (u dukatima) crkvenih lica po hijerarhiji.⁸⁹ I za tu priliku češće se koristila Kaerova knjiga.⁹⁰ Izostavljene su, pak, neke mjere korištene u izračunima na širem prostoru 18. st. i nazivane makarskim, poput *kabla* (masta; vina),⁹¹ ili *vretena*.⁹² I ovdje se nižu šaroliki podatci bez navoda literature, te je nepoznato odakle su preuzeti i točni navodi, npr. o stanju brodova 1770. u Makarskoj.⁹³

Literatura pruža i konkretniju kronologiju dubrovačkih prigovora makarskoj skeli 1724. - 1729., koja narušava njihov monopol prodaje soli.⁹⁴ Intervencijom Dubrovnika izdan je 1742. ferman kojim se zatvaraju kopneni trgovački prolazi prema Makarskoj, ali ponovno otvoreni četiri godine kasnije.⁹⁵ Trgovačkoj skeli prigovara se i 1793., kada dubrovački emini u izvještaju Porti, zastupajući svoje interese, tvrde kako je sultanovim dopuštenjem izvoza robe u Makarsku i Neretvu luka Grada opustjela.⁹⁶

⁸⁹ Ante Škrabić, Pogovor, 77-79.

⁹⁰ Petar Kaer, *Makarska i Primorje*, 98, 125.

⁹¹ Za makarski kabao masta i vina: Danko Vlašić, Neke vizitacije splitskih nadbiskupa župe Ostrvica u XVIII. stoljeću, *Poljica* 22 (1997.), 88, 103.

⁹² Marija Zaninović Rumora, Hvarske komunalne mjere za dužinu i površinu kroz stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 50 (2008.), 114, bilj. 54; Ista, Stare mjere Splita od 15. do 19. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 52 (2010.), 182, bilj. 54, gdje se navodi upozorenje Frane Bulića kako ta mjera u Makarskoj iznosi 871 m².

⁹³ Ante Škrabić, Pogovor, 78. Isti podatak donosi: Šime Peričić, Pomorska trgovina Makarske u XVIII stoljeću, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 4 (1973.), 115, 87. Ukoliko se poslužilo ovim navodom, mogao se preuzeti vjerniji i jednostavniji prikaz vrijednosti moneta s napomenom o većoj uporabi reala (groša) i lira (libre) u samoj Makarskoj (bilj. 86).

⁹⁴ Vesna Miović-Perić, Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i diplomacija Dubrovačke Republike, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 38 (2000.), 154, bilj. 92.

⁹⁵ Isto, 155.

⁹⁶ Vesna Miović-Perić, Emin na pločama kao predstavnik Osmanlija na području Dubrovačke Republike, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 37 (1999.), 210, bilj. 22.

10.4. Konfuzija i manjkavosti završnog poglavlja

Ni peto (pod)poglavlje *Duhovni život...* nije pisano pomoću natuknica, te su u "opuštenosti" iznošenja nedostaci još krupniji.⁹⁷ Već uvodna rečenica, "*Život mletačke Dalmacije u prvoj polovini 18. st. tromo se kretao po starim kolotečinama u sjeni susjednih katoličkih zemalja gdje se stvarao europski zapad*",⁹⁸ naviješta nesporazume. Valjda je trebalo pisati *europski Zapad*, ali ne udaljavajući od njega Dalmaciju nalik svjetovima razdvojenih strogom kontumacijskom zonom; ne stoga što su pod Presvijetlom naši krajevi cvali u bezbrizi, već jednostavno: pod njezinom je dominacijom, zadržimo se kod kršćanske Makarske oslobođene od Osmanlija, stanje nesumnjivo išlo nabolje. Uostalom, njezina katedrala nije nikakva periferna i provincijalna gradnja, jer zaslugom spomenutih inženjera odaje prepoznatljivosti suvremene venecijanske sakralne arhitekture.

Međutim, žalopojka tek uvodi u ozbiljnije nesporazume koje je nužno iznijeti u doslovnom izgledu: "*Življe kulturne potrebe ogledaju se u osnivanju i jačim radom prvih tiskara čiji je nedostatak u prošlim stoljećima uvelike kočio napredak naše književnosti. Ni kulturno napredniji Dubrovnik do 1783. nije imao svoje tiskare. Latinski jezik je kod nas još uvijek bio jezik znanosti i viših oblika kulturnog života, premda su u zapadnim književnostima narodni jezici odavno stekli ravnopravnost i zauvijek zauzeli mjesto latinskoga u znanosti i filozofiji. U 18. stoljeću književnost prelazi sve više u ruke ljudi poniklih iz širokih pučkih slojeva koji su svoje karijere zahvaljivali školovanju i učenosti, a ne društvenim privilegijama [...]*"⁹⁹ U ovom kolopletu vremenskog i pojmovnog nabacivanja (relacijama narodnog jezika na Zapadu u nedefiniranom vremenu, književnosti-znanosti, viši oblici kulturnog života), nejasnoća (koje se to tiskare "konačno" osnivaju?), dvojbenih i netočnih tvrdnji (izgubljeni primat latinskog jezika na Zapadu - izostanak ranih djela na hrvatskom jeziku) i iniciranja nepoželjnih zaključaka (samo je književnost na hrvatskom jeziku hrvatska književnost i samo dalmatinske tiskare garantiraju takva djela), upadljivo je nepoznavanje svekolikog *hrvatskog* što se nagurava pod "naše", pri čemu najviše zabrinjava što su takve rečenice unijete u izdanje Matice hrvatske.

Prvaci hrvatske renesansne i barokne književnosti te znanosti, valjda se to najosnovnijim obrazovanjem od svakoga očekuje kao nešto jasno, nisu trebali "domaćih" tiskara za objavu djela na hrvat-

⁹⁷ Ante Škrabić, Pogovor, 80-82.

⁹⁸ Isto, 80.

⁹⁹ Isto.

skom jeziku, kao što doskora u 19. st. ni brojni hrvatski književnici nisu odveć marili što svoju, nesumnjivo hrvatsku književnost, pišu i tiskaju na talijanskom jeziku.¹⁰⁰ Ili iskažimo konkretnije, tijekom tri desetljeća prve polovine 19. st. tiskare u Dalmaciji objavile su više od 500 izdanja na talijanskom jeziku, dok na hrvatskom svega 67, i to djela nabožnog karaktera.¹⁰¹ Petar Hektorović, valjda kao prva asocijacija, gornjim navodom otkriva se kao jedan od privilegiranih i neškolovanih uljeza u “našoj” književnosti. Tek moramo vjerovati kako je iznesena elaboracija ponajprije rezultat nezavidne vještine u usklađenosti misli i poslaganih riječi nego što je iskaz uvjerenja. Hrvatska književnost, neupitno je, označava pojam koji se vezuje za vrijeme od 11. st., te hrvatski književnici, imenom i prezimenom, nisu ni morali “otkrivati” hrvatski jezik u doba poodmaklog prosvjetiteljstva, već su (i) na njemu pisali (i nazivali hrvatskim), prevodili strana djela i tiskali ih zajedno sa svojim još od osvita renesansnog 16. st.

Navedeni pasus uklopljen je pod naslovom *Duhovni život u Makarskoj u doba Klementa Grubišića*, te predočenim obuhvatom vertikalne i horizontalne kulturne stratigrafije Europe uistinu nije bio potreban. U njemu i nema pomisli na društveni, već spomenuti slučaj samog “svečara” Matičinog izdanja, svećenika Klementa Grubišića, koji bi se teže uklopio u kalupe iznesene “sociologije naše književnosti”.

Upadljivo je što izdanje makarskog Matičinog Ogranka nije imalo recenzenta, osobito što su auktori tekstova “izvan branše”. Napose je simptomatično što je istaknut lektor, profesor(ica) hrvatskog jezika, dakle i pripadajuće književnosti. Ova se, čini se, isključivo usmjerila razotkrivanju pravopisnih netočnosti, ali ne i značenjskih i inih nezgrapnosti i netočnosti. “Gutamo” stoga “našu književnost”, “narodni jezik” i “slojeve naroda” iz kojih se hrvatska književnost i jezik valjda trebaju podrazumijevati tek kao silogizam; onako kako svatko zna da *Europa* ima označiti *Europu*. Nepotrebno je pak inzistirati na upitu zbog čega je došlo do lektorskih “propusta”, npr. kod “sijećanja” umjesto pravilnog *sjećanja*.¹⁰² Napose, korištenje glagola “upražnjavati” osobito dokazuje agresiju na duh hrvatskog jezika.¹⁰³

Preostali odlomci (pod)poglavlja manje zbunjuju, ali svejedno su nepouzdana. I ovdje podsjećamo na izostanak bilješki koje

¹⁰⁰ Mate Zorić, *Sjenovita dionica hrvatske književnosti. Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2014.

¹⁰¹ Isto, 44.

¹⁰² Ante Škrabić, *Pogovor*, 72.

¹⁰³ Isto, 81.

upućuju na literaturu u pogledu nespomenutih sadržaja. Primjer je rad o crkvenoj himnodiji u franjevačkom samostanu ili izdanjima na hrvatskom jeziku u knjižnici istog samostana, tiskanih u apeninskim gradovima od 17. do 19. st.¹⁰⁴ Istaknut je tek fra Lovro Šitović, neko vrijeme i profesor filozofije u Makarskoj, dok su pod “duhovnim životom” ugurane “*Likarije priprostitute*” i zasluge na relaciji komarac-malarija makarskog susjeda fra Luke Vladmirovića.¹⁰⁵

Uz biskupa Antuna Kačića prikačila se tvrdnja kako je Makarskoj oporučno ostavio 1745. svoju knjižnicu za javnu upotrebu. Ovim se, za grad od oko 800 stanovnika, hrabro izvukao zaključak o prvoj javnoj knjižnici na istočnom Jadranu.¹⁰⁶ U biti, radi se o interpretaciji navoda P. Kaera koji o darivanju knjižnice veli: “*možemo zaključiti*” kako je tada morala biti “*neka gradska biblioteka, čime ni jedan drugi grad Dalmacije nije se tada mogao pofaliti*”.¹⁰⁷ Otvoreno je pitanje je li se odluka o ostavštini (u kojem obliku!) poštovala i što je doskora bilo s biskupovom knjižnicom. Razumljiv je Kaerov ushit kada navodi čin darivanja voljenom gradu, ali, ruku na srce, teže je reći koliko je takvih situacija ranije bilo u gradovima Dalmacije.

Donosi se, iako bitno skraćen, naslov djela Klementa Grubišića o podrijetlu glagoljice (*In originem et historiam alphabeti Sclavonici glagolitici, vulgo Hieronymiani, disquisitio antiquitatis populorum septentrionalium, reique litterariae Sclavonicae et runicae studiosis a Clemente Grubissichio proposita*), uz to popraćen i dvjema pogreškama (slavonici umjesto Sclavonici, vulgato Hieronymi umjesto vulgo Hieronymiani).¹⁰⁸ Netočna je 1776. kao godina tiskanja ovoga djela u Veneciji, jer do toga dolazi još 1766., za piščeva života.

Propuštena olakotnost za otklanjanje pogreške je i u posjedovanju Grubišićeva djela u makarskom franjevačkom samostanu i lako dostupnog katalogiziranja.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Hrvojka Mihanović Salopek, Crkvena himnodija na hrvatskom jeziku u franjevačkom samostanu u Makarskoj, *Kačić* 36-38 (2006.), 825-854; Vicko Kapitanović, Franjevačka knjižnica u Makarskoj, *Franjevačka Visoka bogoslovija u Makarskoj, 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.-1986.*, 1989., 108-174. O Sabljarevom uvidu u ovaj knjižni fond vidi: Marinko Tomasović, *Mijat Sabljar (1790.-1865.)*, 51-57.

¹⁰⁵ Ante Škrabić, Pogovor, 80.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Petar Kaer, *Makarska i Primorje*, 88.

¹⁰⁸ Ante Škrabić, Pogovor, 81.

¹⁰⁹ Vicko Kapitanović, *Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj*, Franjevačka visoka Bogoslovija Makarska – Arhiv Hrvatske, Makarska, 1993., str. 263; Isti, *Franjevačka knjižnica u Makarskoj*, 136. Da je

Uz to, rečeno je kako djelo predstavlja “*prvu znanstvenu raspravu o glagoljici*”,¹¹⁰ što je vrlo diskutabilno. Možda je originalna misao što se u njemu auktorstvo glagoljskog pisma, premda neutemeljeno, pripisuje Frigijcu Fenesiju, a nazive slova traži u pretkršćanstvu.¹¹¹ Ipak, smjelo je pohitati s tvrdnjom o Grubišićevom primatu bavljenja glagoljicom, pridajući mu i za samo 18. st. neprikladan termin “znanstvena rasprava”. Ostavljajući pitanje “primata” po strani, podsjećamo na rukopisno djelo *Identità della lingua letterale slava* (Zadar, 1746.) Splitsanina Mateja Karamana (1700. - 1771.),¹¹² u to vrijeme zadarskog nadbiskupa. Njime su postavljeni širi okviri za shvaćanje fenomena glagoljice, a u pogledu aktualnosti zasigurno je više uzbudilo europske duhove i institucije od Grubišićeve “znanstvene” radnje.

Pregled “duhovnog života” bez spomena je makarskog biskupa Nikole Bijankovića (1645. - 1730.). Radi se o većem propustu jer njegov nesačuvani *Nauk krstjanski kratak složen*, dvaput tiskan u Veneciji (1708. i 1724.), sačuvane molitve i, također u Veneciji, 1699. tiskani prijevod na hrvatski dijecezanske sinode namijenjen svećenicima, procesije po gradu, od kojih je onu na Uzašašće i uveo, više od svega navedenog odgovaraju pojmu *Duhovnog života*.¹¹³ Što su pod kapom “duhovnog” ukomponirane prosvjetne crtice,¹¹⁴ manje je sporno od isticanja alkarskih i veslačkih natjecanja, pri čemu se opis navedene alke ne odnosi na 1792., već onu iz 1791.¹¹⁵

Dezorijentirajući je i odlomak o glazbenoj kulturi. Omalen, omogućuje cjelovit prikaz: “*Glazbena kultura upražnjavala (sic!) se uglavnom po bogatijim plemićkim kućama u gradu gdje su se u salonima izvodila glazbena djela onoga vremena, dok je puk uglavnom pjevao uz gusle narodne junačke pjesme. U crkvama su nastupali crkveni zborovi uz pratnju orgulja.*”¹¹⁶ Izneseni pogled kroz glazbu oslikava gotovo pa klasno suprotstavljenu Makarsku 18. st. Tjera i na zaključak o revnom praćenju onodobne glazbene “produkcije” u,

kojim slučajem konzultiran i Hrvatski biografski leksikon, također bi se izbjegle pogreške: Nataša Bašić, Grubišić, Klement, 256.

¹¹⁰ Ante Škrabić, Pogovor, 81.

¹¹¹ Nataša Bašić, Grubišić, Klement, 256.

¹¹² Stjepan Damjanović, *Staroslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005., 19.

¹¹³ Mile Vidović, *Nikola Bijanković*, 184-186.

¹¹⁴ Ante Škrabić, Pogovor, 82.

¹¹⁵ Davor Dukić, Pučka književnost prosvjetiteljstva u Dalmaciji i Dubrovniku: Nove teme i ideje u književnosti za puk u XVIII. stoljeću, *Kolo* 14 (2003.) 4, 155-156.

¹¹⁶ Ante Škrabić, Pogovor, 81.

ni više ni manje, salonima bogataških kuća gradića s nepunih 800 stanovnika. Uklapa li se to u početak (pod)poglavlja koje cilja na zaostalost Dalmacije? A što reći o pjevačkim aktivnostima na guslama? Jesu li se odvijale u istim četvrtima grada, i valja li pomišljati da je dolazilo do sukoba, pače i obračuna zbog nadjačavanja suprotstavljenih ukusa. Predočena podvojenost podrazumijeva i takve duhovite upite, iako je tek posve uopćena, shematizirana slika, kakva se piscu Pogovora valjda podrazumijevala sama po sebi.

Makarska 18. st. nije bila glazbeno nezainteresirana, ali zacijelo ne i strogo organizirana predodčenim afinitetima. Biskup Fabijan Blašković angažira kompozitora Julija Bajamontija 1797. jer se u crkvi pjeva neskladno, dok su u neobaveznim druženjima svirane tamburice i gitare.¹¹⁷ Uostalom, i P. Kolendić piše o neobuzdanom sviranju gitare.¹¹⁸ Sakralna glazba Makarske u 18. st. osobito je predočiva djelatnošću franjevacu. Primjer je u napjevu *Plača* iz 1753. fra Petra Kneževića, skladatelja koji je u dva navrata živio u makarskom samostanu, te napjevu za devetnicu sv. Anti Padovanskom. Označen kao *makarski napjev*, i pjevan sve do 1983., nastao je na prijelazu iz 18. u 19. st.¹¹⁹ Barem ova dva nespomenuta djela, među brojnim sačuvanim u samostanu, bila su dostatna za tvrdnju o neupitnim glazbenim dostignućima 18. st. u Makarskoj.

Podatci o orguljama nepotpuni su i tek dijelom točni.¹²⁰ Stoji kako je don Petar Nakić – kome adresirati “sukrivnju” što se i zaslužnom graditelju orgulja ime ne navodi kod prvog spomena? – sagradio 1738. orgulje u franjevačkoj crkvi u Zaostrogu, ali je od njih preostao tek dio kućišta.¹²¹ Slično vrijedi za Nakićeve orgulje u franjevačkoj crkvi u Makarskoj postavljene 1743., a uklonjene 1917. kako bi se u koru dobilo prostora za novi harmonij.¹²² Nije točno kako i makarska katedrala dobiva njegove orgulje. Unatoč nastojanju biskupa N. Bijankovića da ih nabavi od Nakića, stolna crkva

¹¹⁷ Nevenka Bezić-Božanić, Kulturno povijesna sredina, 354-355, 358. Makarski zborovi koji nisu bili vezani isključivo za crkvene svečanosti, već i druge prigode, vezuju se za sredinu 19. st. Ravnatelj škole don Ivan Jelčić okupio je 1858. prvi dječji zbor, dok se 1863. spominje zbor odraslih koji, osim u crkvi, pjeva i rodoljubne pjesme: Mirjana Škunca, Zborsko muziciranje u Splitu, Makarskoj i Trogiru između 1860. i 1918., *Mogućnosti* 32 (1985.) 4-5, 501.

¹¹⁸ Petar Kolendić, Jedna makarska komedija, 10, 13, 15-16.

¹¹⁹ Mile Ćirko, Glazbena baština makarskih franjevacu, *Kačić* 36-38 (2006.), 889-893.

¹²⁰ Ante Škrabić, Pogovor, 81.

¹²¹ Ladislav Šaban, Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, Fiskovićev zbornik, I, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 21 (1980.), 560.

¹²² Mile Ćirko, Glazbena baština, 860-861, bilj. 29. Njezini dijelovi vjerojatno su nestali u rekviziciji Velikog rata.

ih dobiva tek 1768. ili 1770. Izradio ih je njegov učenik Francesco Daccia, a sačuvane su do 1846.¹²³ Moguće je, prema predaji i literaturi, da je i filipinska crkva imala Nakićeve orgulje. Stare orgulje nisu sačuvane, ali se pretpostavljaju njihovi dijelovi.¹²⁴

U izdanju nema spomena o kazališnom životu u staroj Makarskoj, unatoč tome što su se auktori držali (dijela) 18. st. I za cijelo stoljeće upitno je ne samo kazalište već i scenska održavanja. Poticaj ka zanimanju za glumu i predstave moguće je prepoznati u održavanju bratimskih ophodnji u bijelim i crnim tunikama, ali i crkvenih napjeva Gospina plača, što se pretpostavilo za korčulansko susjedstvo.¹²⁵ Sigurni ukazatelj na priredbe u Makarskoj i do 1815. u naredbi je austrijskih vlasti te godine o zabrani održavanja kazališnih priredbi iz sigurnosnih razloga.¹²⁶ Možda je osnutak kazališta odraz slobodoumnih i prosvjetiteljskih ideja francuske vlasti koje bi ga i oformile. Ono se određenije vezuje tek za sredinu 19. st. Njegovo uređenje dovršeno je 1847. u kući u posjedu filipinaca na obali, iza njihova samostana ili uz njega.¹²⁷ Opstalo je barem do idućeg desetljeća kada se u Makarskoj još daju predstave.¹²⁸

¹²³ Ladislav Šaban, Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije, *Radovi centra JAZU u Zadru* 21 (1974.), 252, bilj. 101; Emin Armano, *Don Petar Nakić (Pietro Nachini) – utemeljitelj mlitačko-dalmatinske graditeljske škole orgulja*, Stipe Nimac, Lepuri, Bulić, 1998., 39. Zamijenjene su 1970. orguljama Frana Jenka: Ladislav Šaban, *Povijesne orgulje*, 564.

¹²⁴ Emin Armano, *Don Petar Nakić*, 39.

¹²⁵ Cvito Fisković, Kazališne i glazbene priredbe u Korčuli u XIX stoljeću, *Dani hvarskog kazališta* 1 (1975.), 124.

¹²⁶ Tvrdnju bez izvora iznosi: Nevenka Bezić-Božanić, Muzičko-scenski i društveni život u Makarskoj u XIX stoljeću, *Dani hvarskog kazališta* 6 (1979.), 499, te je uzima i u prilog mogućnosti da je kazališna družina Felicea Šarića bila iz Makarske. Ova se, isprva bez navoda izvora, spominje kao družina kojoj je u svibnju 1815., zbog kuge u Makarskoj, zabranjen dolazak u Korčulu gdje je imala održati priredbu: Cvito Fisković, *Baština starih hrvatskih pisaca*, 2, Matica hrvatska, Split, 1971., 210, bilj. 5. Možda se nepažnjom navela uz spomen kasnijeg makarskog kazališta. Tek se potom pojašnjava kako se radi o kazališnoj družini iz Hvara: Isti, *Kazališne i glazbene priredbe*, 126, 154-155, bilj. 16.

¹²⁷ Kako treba razumjeti navod Petra Kaera, *Makarska i Primorje*, 144. Nevenka Bezić-Božanić, *Kulturno povijesna sredina*, 355, pozivajući se na M. Alačevića kazališnu dvoranu smješta u samostan.

¹²⁸ Ivan Pederin, *Državno sunce nad kazalištem i zabavnim životom u Dalmaciji (1825. - 1865.)*, *Dubrovnik*, 9 (1998.) 1, 428.

ZAKLJUČAK

Komedija *Gli amori del capitano Niccolò Ivulić...* u izdanju makarskog Ogranka Matice hrvatske priređena je prema beogradskoj adaptaciji Antona Kolendića, nagomilanoj vulgarnostima kao njegovim "prinosom". Unatoč tome, sukladno ranijoj intenciji jugoslavenskog ideološkog, svjetonazorskog i kulturnog kruga,¹²⁹ atribuirana je svećeniku Klementu Grubišiću. U hrvatskoj kulturnoj javnosti nije se poigravalo takvim auktorstvom komedije iz 18. st. sačuvane u kasnijem prijepisu, već se govorilo o nepoznatom auktoru. Kada se već bude pristupilo novom prijevodu prijepisa komedije iz 1873., posloženog na 66 rukopisne stranice i pohranjenog u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu,¹³⁰ u cjelokupnosti će se razotkriti promašaj u okviru izdavaštva makarskoga Matičinog Ogranka.

Sveukupno sagledavši, simptomatično je što u popratnom sadržaju uz komediju, u Predgovoru i Pogovoru, uopće izostaju kakve dvojbe i sumnje, ili barem razložne pretpostavke glede rečenog. Takva dosljednost najgrotesknije je podcrtana, ponovimo, u zlouporabi svećenika Klementa Grubišića, čije se ime kao auktora komedije štoviše istaknulo i na naslovnici izdanja. Stoga ovaj uradak Matičinog Ogranka u Makarskoj nije s uspjehom pridonio pojašnjenju nejasnoća koje bi pred sobom postavio jedan zanesenjak, ali znanjem i solidnim poznavanjem literature barem informirani amater. Kada izostane i takva potkovanost, što se dogodilo u ovom slučaju, može se konstatirati kako se dobio proizvod diletanata. Na žalost, *Buzdo* ili *Ljubavi kapetana Nikole Ivulića* kao rano makarsko dramsko djelo neizostavno će se morati reinterpretirati u okviru budućeg izdanja, kudikamo kompetentnijeg u pogledu popratne aparature i, dakako, cjelovite objave sa značajkim prijevodom i obradom rukopisa. Ovdje iznesene primjedbe i usmjerene su kao putokaz tome.

¹²⁹ Integralnom jugoslavenstvu bili su usmjereni i neki pisci djela o Makarskoj: Marinko Tomasović, *Literatura humanističkog okvira o Makarskoj i Primorju*, Matica hrvatska, Makarska, 2010., 32-35.

¹³⁰ Gradski muzej Makarska u posjedu je preslika rukopisa drame zaprimljenog od službe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

THE COMEDY GLI AMORI DEL CAPITANO NICCOLO IVULIĆ
IN THE DISPUTE OVER THE AUTORSHIP AND THE
IMPOVERISHED IMAGE OF SPIRITUALITY OF BAROQUE
MAKARSKA

An approach to 18th-century comedy of Makarska with
a reference to the 2018 edition

Summary

The paper proves that the comedy *Gli Amori del Capitano Niccolò Ivulić...* (*The Loves of Captain Nikola Ivulić*) by an unknown author from Makarska from the 18th century, preserved in a transcript from 1873 and published by Buzdo of the Makarska branch of *Matica Hrvatska* in 2018, was edited according to the Belgrade theatrical adaptation by Anton Kolendić. With the piled vulgarities and curses, it just draws on the original text. In accordance with the intention of Yugoslavism, ideologically imposed on Croatian spirituality and culture, it is attributed to the priest Klement Grubišić (1725-1773), which was accepted also by the *Matica's* publication. The paper points out that the Croatian cultural and scientific public has not accepted such authorship, but has spoken of an unknown writer. The *Matica's* edition does not state whose comedy text was printed, nor does it state the deposit of transcript in the National and University Library in Zagreb. In its Preface it is clear that there are no references to the works, which points to dubiousness of Grubišić's authorship of the comedy (D. Berić, S. Prosperov Nobak, V. Deželjin). Deficiencies are also evident in the poorly arranged and factually unconvincing Epilogue, especially in the depiction of the spirituality of Makarska in the 18th century. It reveals a nationally indifferent approach to unquestionable categories such as Croatian literature and culture.

Keywords: Makarska comedy, transcript of the work, Klement Grubišić, Petar and Anton Kolendić, Makarska of the 18th century